

NICOLAE FILIPESCU ȘI CONSERVATORISMUL IDEALIST

CRISTI PANTELIMON*

Abstract. *Nicolae Filipescu was a conservative, action-oriented politician who pleaded for idealism in politics. His belief was that the era of liberal mimetism could only be overcome by a true idealistic reaction, which meant deeply assuming an ideal in politics, not just the option for a change in the surface of public life. He is one among the few Romanian authors who claims that politics of the idea is more important than the policy of deed, and that means a party policy that has the right philosophy and morality. However, Filipescu's idealism is vitalist, Anglo-Saxon orientated and does not deny the idea of material success, but on the contrary.*

Keywords: *conservatorism, idealism Nicolae Filipescu.*

Nicolae Filipescu (1862-1916) a fost o personalitate importantă a conservatorismului românesc. Cu studii la Geneva și Paris (drept), el a pus bazele grupării conservatoare din jurul ziarului „Epoca“, al cărui fondator este; ziarul începe să apară în 1885 și-l va avea ca director politic pe Grigore Păucescu iar ca prim redactor pe Barbu Ștefănescu Delavrancea. Din 1893 până în 1895 este primar al Bucureștiului, după care va deveni primar al Brăilei. În 1898 are loc duelul celebru cu liberalul (fost conservator!) G. Em. Lahovary, care conducea ziarul „L'indépendance Roumaine“; Filipescu îl ucide pe acesta din urmă. În 1899 este ales deputat, apoi devine ministru al Domeniilor și Agriculturii în guvernul P. P. Carp (o perioadă scurtă, între 1900 și 1901). Este și ministru de Război între 1910 și 1912, apoi din nou ministru al Domeniilor (1912-1913). În 1914 el pune bazele unei facțiuni conservatoare cu numele Acțiunea Națională, care milita pentru intrarea României în război alături de puterile Antantei. De altfel, Filipescu a fost un mare susținător al acestei idei și, purtat de acest ideal, va face chiar o vizită la curtea țarului Nicolae al II-lea, pentru a negocia termenii participării României la război. Între 1915-1916 este președinte al Partidului Conservator. Moare în septembrie 1916, în urma unui stop cardiac, nu înainte de a-și vedea realizat planul de participare a țării alături de Antanta în conflagrația care se va încheia cu nașterea României Mari.

* CS III dr. la Institutul de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion I. C. Brătianu“ al Academiei Române și conferențiar universitar la Facultatea de Sociologie-Psihologie a Universității „Spiru Haret“.

Opera teoretică a lui Nicolae Filipescu este puțin cunoscută. Filipescu a fost în principal un om de acțiune, iar ideile sale politice sunt răspândite mai cu seamă în discursurile ținute cu diverse ocazii – inevitabil, supuse presiunilor ideologice cu aspect efemer ale luptei de partid. Totuși, pe lângă discursurile politice, la care ne vom referi mai jos, și care nu au o înălțime teoretică deosebită, Filipescu este și autorul unei cărți cu aspirație doctrinară în materie de conservatorism, numită *Către un nou ideal*¹. Se poate spune că în această lucrare avem sinteza gândirii politice a fruntașului conservator.

Începutul lucrării se plasează sub auspiciile firești, cunoscute ale criticii formei fără fond (un loc comun al conservatorismului românesc), pe alocuri cu nuanțe pesimiste gravissime: autorul vede în jur „o biserică lipsită de sentiment religios, un patriotism care îndură batjocorirea idealului național, o armată din care ofițerimea demisionează cu grămadă, un episcopat care dă pildă scandalului și imoralității, o direcțiune a educațiunei care, mărginită la instrucțiunea propriu-zisă, lățește criminalitatea, o epocă constituțională care se încheie cu regimul unanimităților parlamentare, o venalitate administrativă din zi în zi mai cumplită”².

Această realitate crudă este judecată în raport cu o stare mai profundă a spiritului public, nu doar cu manifestările concrete ale partidelor politice sau ale aparatului administrativ al statului. Filipescu folosește scena politică și publică pentru a proiecta un domeniu al spiritului, sau o „stare de conștiință”, cum spune el, și care ar fi adevărata cauză ultimă a acestei neîmpliniri politico-sociale. Această stare de conștiință este rodul intersectării a două moduri de a gândi: unul din afară și celălalt ce răsare din „însuși avutul nostru național”. Curentul din afară, care s-a propagat de sus în jos (se înțelege că de la elita cosmopolită spre popor), a sădit „în inimile pustiite de sentimentele religioase ori descurajarea pesimismului, ori supunerea resemnată la un determinism ce ne doboară”³. Înăuntru, spune el, grijile politice „ne țin sub același jug ca în vremea când toate strădaniile ținteau a înzestra țara cu noile așezăminte”. Perioada de patru decenii de liberalism mimetic, care a importat formele străine, liberalism mincinos, după cum spune el, a trecut, iar trezirea la realitate a fost șocantă: „minciuna” liberală, odată dezvăluită, a produs o decepție colectivă și un pesimism total. La această decepție dinspre realitate (de natură politică) s-a adăugat deznădejdea pe care a „turnat-o” filosofia contemporană. Rezultatul este cel menționat anterior, o prăbușire practică și morală a societății.

Dar pesimismul nu este implacabil – și aici intervine latura constructivă a conservatorismului lui Filipescu; el nu acceptă ideea că o îndreptare a relelor e cu neputință deoarece ar fi mai presus de puterea de acțiune mărginită a partidelor.

Teoria socio-politică a lui Filipescu se conturează deja: dincolo de programele de partid, el „atacă” o stare de spirit mai profundă, care trebuie îmbunătățită pentru a putea ieși din criză. Nu cu „petice de legi” sau cu „rețete de ocazie” poate fi tratată societatea românească; o adevărată „reacțiune”, adică revenire la

¹ „*Către un nou ideal*, de N. Filipescu” – scrie pe pagina de gardă a acelei lucrări, apărută în 1898 la Editura Librăriei Storck & Müller (Tipografia „Epoca”, str. Clemenței 3).

² N. Filipescu, *Către un nou ideal*, pp. 2-3.

³ *Ibidem*, p. 1.

normal, „nu poate izvorî decât dintr-o prefăcere desăvârșită a felului nostru de a gândi și dintr-o regenerare a inimii naționale. Și aceasta e posibil”⁴.

Om de acțiune, Filipescu este în această lucrare un adept al „politicii adevărate a ideilor”. Această sintagmă trebuie reținută, rolul său în programul „metapolitic” al lui Filipescu fiind esențială. Intuiția raporturilor adânci dintre politică și idei sau ideologie este firească și apare la mulți autori. Pentru Constantin Rădulescu-Motru, raportul negativ dintre activitatea politică „meșteșugită” a politicianismului și spiritul public (cultura română) este în centrul analizei. În cazul lui Filipescu apare însă o „periodizare” interesantă a evoluției moderne a României, care merge de la exterior („politica frazei”), prin acțiune („politica faptelor”) până la adevăratul resort al renașterii naționale („politica adevărată a ideilor”). În cele din urmă, doctrina lui Filipescu este de un „idealism” aproape total, dacă interpretăm *ad litteram* cuvintele sale:

„Timp de mai bine de patruzeci de ani, în epoca romantică a liberalismului, țara aceasta a trăit, înșelată, sub domnia frazei. Apoi, cam prin 1888, începe a se zări o reacțiune înspre o politică mai pozitivă. Față cu deșertăciunea retoricii liberale, o «politică de afaceri» urmărind reforme practice, având un cuprins mai real, era o binefacere (...) Trebuie să facem un ultim pas înainte și, după politica frazelor, după politica faptelor, să ajungem la politica adevărată a ideilor. Cu acest înțeles noțiunea de partid de îndată se lărgeste prin adăogirea unei filosofii, unei metode, unei doctrine, pe lângă un program de actualitate”⁵.

Acesta este programul esențializat al doctrinei conservatoare filipesciene: trecerea de la fraza goală și faptă la idee, de la „aparență” numită frază sau faptă la esența ideală a unei credințe, unei morale, unei ideologii asumate plenar: „Pe credința în ființa unui principiu cărmuitor, mai presus de lumea văzută, se întemeiază o morală”, notează el.

Modelul lui Filipescu pare a fi englezul Carlyle – așa se explică critica destul de înverșunată, dar perfect întemeiată cu argumente filosofice, la adresa scientismului, pesimismului și determinismului. Toate aceste „-isme” nu fac decât să elimine măreția vitală și misterul ideal al unei morale. Într-adevăr, epoca criticată de Filipescu, pe urmele lui Carlyle, este o combinație ciudată de încredere în morala științifică, rațională, individualistă, desprinsă de orice element religios, ca în opera lui Jean-Marie Guyau, cel care saluta în opera sa un viitor i-religios pentru umanitatea morală și conștiință de sine⁶.

În capitolul numit „minciuna liberală” el revine la critica formei fără fond, cu anumite nuanțe, de asemenea de factură idealistă: Filipescu nu critică formele concrete ca atare, instituțiile și așezămintele importate (precauție interesantă, care denotă o finețe superioară a gândirii), cât ideologia însoțitoare a acestor importuri și instituții: „Negreșit, noile așezăminte nu erau vinovate de decepțiunile ce am suferit de pe urma lor. Vinovați sunt acei ce ne-au dat, în numele lor, speranțe nepotrivite cu efectele lor posibile”⁷.

⁴ *Ibidem*, p. 4.

⁵ *Ibidem*, pp. 4-5.

⁶ Jean-Marie Guyau, *L'irréligion de l'avenir: étude sociologique*, Paris, Felix Alcan, 1906.

⁷ N. Filipescu, *op. cit.*, p. 21.

Situația României în proces de modernizare este comparată cu cea a statelor latino-americane – o comparație mai puțin uzitată la noi și, prin aceasta, interesantă. În toate țările latino-americane, observă pe bună dreptate Filipescu, „republica e o firmă înșelătoare sub care se adăpostește cel mai îngrozitor despotism“. El regretă, în legătură cu tranziția României la modernitate, faptul că s-a renunțat la „grija de evoluția noastră morală și la cultivarea marilor sentimente ale poporului nostru“, care, dacă ar fi fost păstrate, ar fi asigurat o trecere mult mai lină și mai coerentă la noile așezăminte liberale.

Modelul autohton al lui Filipescu este marele poet Mihai Eminescu (un întreg capitol al lucrării îi este dedicat acestuia), considerat a fi „istoriograful epocii liberale“ – critica liberalismului pe care o întreprinde Eminescu, inegalabilă, este evident pe gustul lui Filipescu.

În a doua parte a lucrării, care poartă denumirea „Leacul“, Nicolae Filipescu creionează posibila soluție la criza adâncă identificată în prima secțiune a acesteia. Ținta predilectă a criticilor sale este amoralismul generalizat care rezultă din pozitivismul filosofic la modă în acea vreme. Dacă filosofia caută întemeierea unei morale „pozitive“, numai religia este cea care o poate aduce în mijlocul poporului, deci o poate răspândi eficient: „Filosofia e aristocratică, iar religia democratică (...) Iată de ce filosofii au avut discipoli, pe câtă vreme religiunile au stăpânit noroade și au născut civilizațiuni“⁸, notează Filipescu. Citând un autor englez, Benjamin Kidd, Filipescu subliniază că sentimentul religios a fost mereu și va fi rădăcina propășirii umanității. Exemplele livrești, foarte bogate, ale cărții lui Filipescu, arată o extrem de sigură orientare filosofică a autorului, care se concentrează în jurul criticii scientismului și naturalismului amoralist. Sistemul de învățământ modern este și el criticat pentru limitările pozitivistice pe care le impune: un învățământ care nu este depozitarul unui ideal și al unor convingeri morale superioare, un învățământ care nu este decât o cale spre carieră „nu merită decât dispreț“, afirmă Filipescu.

Și totuși! Autorul care critică materialismul pedestru și lipsa de patos idealist în politică este un critic al unor societăți fără spirit antreprenorial și exaltă dorința de câștig material a lumii anglo-saxone. Contradicția cu spiritul conservator, dacă așa o vedem azi, Filipescu nu o sesizează. Pentru el, anglo-saxonii sunt temerari, latinii și sud-americanii sunt mărginiți de un politicianism minor, de arguție avocătească și imobilism timid: „de aceea, prin acele țări nu e aplecare decât către funcționarism ori către politică. Țările acestea fără excepție se deosebesc prin numărul nepotrivit de mare al slujbașilor, al avocaților, al medicilor și al politicienilor. Mărimea aparatului administrativ seacă toate veniturile statului (...) În genere, spiritul de întreprindere nu există; capitalurile sunt rare (...) Slăbiciunea morală a rasei și lipsa de aspirațiuni mărețe înlătură râvna câștigurilor mari“⁹.

Putem înțelege acum mai bine tiparul conservator al lui Filipescu, unul de factură anglo-saxonă, transferat în aria românească. Este un conservatorism vita-

⁸ *Ibidem*, p. 81.

⁹ *Ibidem*, pp. 101-102.

list și idealist, dar care nu refuză deloc, dimpotrivă, ideea succesului material – considerat sub aspectul său cuceritor-vital. Echilibrul vieții conservatoare este religia, dar manifestările concrete ale unei societăți gândite după proiectul lui Filipescu nu sunt deloc cele ale unei societăți „resemnate” în trecut, conservând forme revoluate, ci sunt manifestările de cucerire și de progres material, afirmate însă sub sceptrul unui idealism religios atotputernic. Din păcate, acest tipar conservator a fost un fenomen rar în cultura română, care s-a inspirat mai degrabă din aria latină (preponderent franceză) a vieții publice, unde a predominat naturalismul combinat cu mefiența tipic franceză față de viața religioasă.

Ultima parte a lucrării, intitulată *Concluzii* („Conclusiuni”), cuprinde patru discursuri ținute în fața Cercului de Studii de pe lângă Clubul Conservator. Sunt reflecții mai mult sau mai puțin conjuncturale, în care nu apar elemente de noutate față de ideile pe care le-am trecut mai devreme în revistă. În discursul intitulat „Conservatorismul” apare o idee care era, se pare, bine fixată în mediile conservatoare, anume aceea că naționalismul sau sentimentul național este compatibil cu conservatorismul și mai puțin cu alte doctrine politice: „Într-adevăr, conservatismul este o doctrină care urmărind un ideal cât mai măreț al rasei, este în stare a face – întru urmărirea acestui ideal – jertfe mai mari decât alt partid (de altminteri, și el național¹⁰) – dar care este mai puternic stăpânit de idei umanitare ori de grija intereselor materiale”¹¹.

Ideile conservatoare, explică Filipescu (idealismul în învățământ – el critică sistemul de învățământ orientat exclusiv spre utilitate, militând pentru un sistem în care măcar cei care au menirea să conducă treburile publice să fie la adăpost de această invazie utilitaristă; respingerea egalității absolute în materie de sufragiu) nu pornesc din instincte egoiste ci rezultă din convingerea că o atare organizare este mai potrivită pentru realizarea țelurilor „trascendente” ale unui popor.

Nicolae Filipescu și-a tipărit și alte discursuri politice. Unele dintre ele sunt neinteresante din perspectiva ideilor, fiind tributare luptelor politice (un caz este *Moștenirea liberală*, discurs rostit în ședința Camerei din 25 noiembrie 1899, tipărit la 1900, altul este *Albii și roșii*, discurs ținut pe vremea când era primar al capitalei, la 28 august 1894 în Sala Dacia, de asemenea fără însemnătate teoretică).

Mai consistentă este culegerea de cinci articole apărute în „Timpul”, publicate la 1890, sub numele *Partidele politice*¹².

Primul articol al seriei, care se numește chiar *Partidele politice*, este o critică a radicalismului, curent politic care nu-și propune reformarea partidelor existente (este vorba despre cele două mari partide, conservator și liberal), ci desființarea lor. Radicalismul atacă cele două partide (pe care Filipescu, în treacăt fie spus, le numește „legitime”) printr-un argument subtil: nu există deosebiri fundamentale de principii între cele două mari partide, prin urmare ele nu-și au rațiunea de a exista. Filipescu va specula argumentul și-l va întoarce impecabil: „Acestei teorii îmi voi permite a opune o alta, pe care o cred mai justă și anume aceea că:

¹⁰ Este vorba, în mod evident, despre Partidul Liberal.

¹¹ *Ibidem*, p. 147.

¹² Tipografia Săvoiu & Lăzăreanu, 1890.

niște partide pot exista și pot avea rațiune de a fi chiar fără să existe deosebire de principii între ele *la un moment dat* (s.a.); că, pe de altă parte, niște partide politice nu pot funcționa împreună, când între ele sunt deosebiri fundamentale de principii¹³.

Argumentația autorului continuă pe linia deosebirii dintre principiile generale ale partidelor și programele lor concrete. Partidul radical critică apropierea dintre partidele legitime, cele două mari. Dar Filipescu arată că un sistem politic în care radicalismul s-ar insera ar fi o imposibilitate logică: „Am avea azi la putere un partid care admite exproprierea proprietarilor pentru cauză de utilitate publică – și am avea apoi un alt partid, care ar pune din nou în posesiune pe proprietarii expropriați. Am avea azi un guvern care ar introduce sufragiul universal; mâine, un altul, care ar restabili sufragiul restrâns”¹⁴.

Autorul revine la ideea principiilor generale ale partidelor. Acestea se deosebesc, e adevărat, cu cât sunt mai speculative și mai generale. Dar, în practica curentă, programele partidelor se apropie adesea și devin aproape indistincte. În practică, partidele mari nu se deosebesc, într-adevăr. Însă în principiile generale, ele sunt fundamental diferite. Contradicția nu este periculoasă, dimpotrivă. Filipescu are din nou o intuiție importantă și afirmă că, cu cât indistincția dintre partide la nivelul practicii curente e mai mare, cu atât este mai mare și nevoia de menținere a principiilor generale deosebite între cele două partide cu doctrinele lor aferente, deci de întărire a partidelor legitime, și nu de desființare a lor:

„De aceia cred că, cu cât împrejurările vor circumscrie mai mult lupta dintre partide la reforme practice de amănunt, care în genere exclud ideile generale ce prin ele singure pot diferenția partidele, cu atât noțiunea de partid trebuie mai mult întărită și partidele politice trebuiesc mai puternic organizate”¹⁵.

Cu alte cuvinte, cu cât viața concretă în plan politic a partidelor se îndepărtează de planul ideal, al principiilor abstracte, cu atât mai mult e nevoie de o infuzie de idealism la nivelul acestor organisme. Filipescu este autorul care pledează pentru ceea ce s-ar putea numi constanta idealistă a vieții politice și publice: cu cât devine mai concret/prozaică (în sensul actului pur de guvernare înțeles ca azi, ca act administrativ, de tipul „bunei guvernări”), cu atât mai mult e nevoie să se păstreze un domeniu al idealismului și ideilor politice generale, care să alimenteze subteran viața politică a țării. Putem distinge în opera idealistă a lui Filipescu oarecari corespondențe cu modul în care va gândi ulterior Carl Schmitt procesul de *neutralizare* și *depolitizare* al spiritului Europei, trecând de la stadiul teologic, prin cel metafizic, moral și economic al gândirii¹⁶.

Idei asemănătoare sunt dezvoltate și în al patrulea articol al seriei, mai semnificativ, în care critica lui Filipescu se va îndrepta tot împotriva radicalismului lui G. Panu.

¹³ *Partidele politice*, ed. cit., p. 4.

¹⁴ *Ibidem*, p. 5.

¹⁵ *Ibidem*, p. 9.

¹⁶ Carl Schmitt, *The Age of Neutralizations and Depolitizations*, în *The Concept of the Political*, University of Chicago Press, 1996, pp. 80-96.

Deși politician „practic” și evident nepreocupat de edificarea unei „opere” de gândire politică, Nicolae Filipescu este un autor interesant, destul de original și remarcabil, în ceea ce privește doctrina conservatoare în rândul căreia se înscrie, prin această nestrămutată pledoarie pentru idealismul vieții publice, înțeles în sens național, politic, chiar pedagogic. Opera sa teoretică, deși nu foarte amplă, merită menționată în galeria conservatorismului românesc.

BIBLIOGRAFIE

- Filipescu, Nicolae, *Către un nou ideal*, Editura Librăriei Storck & Müller (Tipografia „Epoca”, str. Clemenței 3), 1898,
Filipescu, Nicolae, *Partidele politice*, Tipografia Săvoiu & Lăzăreanu, 1890,
Guyau, Jean-Marie, *L'irreligion de l'avenir: étude sociologique*, Paris, Felix Alcan, 1906,
Schmitt, Carl, *The Age of Neutralizations and Depolitizations*, în *The Concept of the Political*, University of Chicago Press, 1996.